

Prawa człowieka do środowiska w kontekście społecznej odpowiedzialności biznesu

*The Human Rights to the environment
in the context of Corporate Social Responsibility*

Karolina Kucznik, Uniwersytet Mikołaja Kopernika w Toruniu

STRESZCZENIE

Celem niniejszego artykułu jest podjęcie tematyki praw człowieka do środowiska w kontekście społecznej odpowiedzialności biznesu. Przedsiębiorstwa funkcjonują w określonym otoczeniu, oddziałując na pewną grupę interesariuszy (przede wszystkim na środowisko i społeczeństwo), wobec których są zobligowani do tworzenia trwałych i przejrzystych zasad. Autorka przeanalizuje dostępne metody i instrumenty prawne, które mają na celu ograniczyć szkodliwą działalność biznesu. Część z nich jest inicjatywami dobrowolnymi, natomiast oczywistym jest przestrzeganie norm prawnych. Negatywne oddziaływanie na środowisko i brak odpowiedzialności za wyrządzone szkody to nie tylko działania nieetyczne, ale naruszanie podstawowych praw człowieka.

Słowa kluczowe: Społeczna Odpowiedzialność Biznesu, prawa człowieka, środowisko.

The purpose of this article is to take the issues of human rights to the environment in the context of corporate social responsibility. Companies operate in a specific environment, affecting a certain group of stakeholders (primarily the environment and society) to which they are obliged to create stable and transparent rules. The author analyzes the available methods and legal instruments, which are designed to limit the harmful activity of the business. Some of these initiatives are voluntary, but it is obvious to comply with legal standards. The negative impact on the environment and the lack of responsibility for the damage are not only unethical practices, but also violation of the fundamental human rights.

Keywords: Corporate Social Responsibility, human rights, environment.

ABSTRACT

Wstęp

Pojęcie społecznej odpowiedzialności biznesu (ang. *Corporate Social Responsibility* – CSR) ma wielowymiarowe znaczenie, ale można powiedzieć, że w zjawisku tym chodzi o budowanie trwałych, opartych na przejrzystych zasadach, relacji między organizacją i jej interesariuszami, niemniej w literaturze można spotkać następujące próby zdefiniowania CSR (Walkowiak, Krukowski 2009: 10):

- „zadaniem kierownictwa firmy jest pewnego rodzaju służba. Kierownictwo bowiem ma służyć klientom, współpracownikom, kapitałowcom, jak i całemu społeczeństwu oraz równoważyć odmienne interesy wymienionych grup”;
- „idea, w ramach której firma dobrowolnie wbudowuje kwestie społeczne i środowiskowe w swoje działania biznesowe oraz w relacje ze swoimi grupami zainteresowanych”;
- „koncepcja społecznej odpowiedzialności przedsiębiorstw oznacza określoną wrażliwość na sprawy otoczenia zewnętrznego (wrażliwość społeczna,

ekologiczna), zdolność do utrzymania równowagi między interesami klientów, pracowników i akcjonariuszy, a także świadczenia pewnych usług na rzecz społeczności lokalnej”;

- „CSR prowadzi do przewagi konkurencyjnej, opartej na dostarczaniu trwałej wartości zarówno dla udziałowców (akcjonariuszy), jak i pozostałych partnerów – interesariuszy”.

W świetle przemian ekonomiczno-gospodarczych za-chodziły również zmiany w świadomości społeczeństw, a zasadniczy przełom moralny w praktyce biznesowej nastąpił w latach 80. i 90. XX wieku. Zaczęto się zmniejszać przyzwolenie społeczne na taką działalność organizacji, która mogłaby stanowić zagrożenie. Zaczęto interesować się w jaki sposób przedsiębiorstwo traktuje pracowników, czy wywiera szkodliwy wpływ na środowisko, czy stosuje praktyki korupcyjne (Rok 2004). Rozwijały się ruchy konsumenckie i ochrony praw pracowniczych, rozpoczęły swoją działalność organizacje pozarządowe, które poprzez kampanie naciskały na przedsiębiorców i wymuszały uczciwe zasady prowadzenia biznesu. Powstawały publikacje

odślaniające praktyki korporacji, które kosztem klientów, pracowników i środowiska maksymalizowały swoje zyski, co powodowało utratę zaufania opinii publicznej wobec światowego biznesu. Organizacje musiały więc podjąć wyzwanie, żeby utrzymać (bądź przywrócić) dobrą reputację. Przedstawiciele świata biznesu zaczęli dążyć do samoregulacji. Uznano bowiem, że takie dobrowolne inicjatywy nie tylko uzupełniają minimalne standardy obowiązujących przepisów krajowych czy międzynarodowych, ale propagują określone kanony etyki w biznesie. Jest to także swego rodzaju manifest, że rzetelne i uczciwe zarządzanie daje swoistą przewagę konkurencyjną. Społecznie odpowiedzialnie przedsiębiorstwo buduje zaufanie klientów, zainteresowanie inwestorów i jest przyczyną dumy oraz swoistym motywatorem pracowników, dlatego samoregulacje mają przeciwdziałać stratom przedsiębiorstw. CSR stał się zjawiskiem globalnym. W wielu miejscach na świecie pojawiają się inicjatywy angażujące liderów biznesu, przedstawicieli władz państwowych i samorządowych oraz organizacje pozarządowe (Rok 2004). Społeczna odpowiedzialność biznesu to efektywna strategia zarządzania, która przyczynia się do wzrostu konkurencyjności i kształtuje korzystne warunki rozwoju społecznego i ekonomicznego poprzez prowadzenie dialogu z otoczeniem (Rok 2004). Przedsiębiorstwa realizują projekty dotyczące wprowadzenia przejrzystych zasad, rzetelnej komunikacji, budowania lepszych relacji ze swoimi klientami, partnerami biznesowymi i społecznymi (Rok, Kuraszko, i inni 2007). Należy stwierdzić, że firmy starają się jak najlepiej dopasować swoje projekty do turbulentnie zmieniającej się rzeczywistości rynkowej. Etyczne i odpowiedzialne działania sprzyjają sukcesom w biznesie, podnoszą kulturę organizacyjną, przyciągają cennych pracowników oraz zdobywają szerokie poparcie zewnętrznych interesariuszy.

Środowisko i jego ochrona

Czym jest środowisko? Dla celów niniejszych rozważań można posłużyć się definicją ujętą w art. 3 Ustawy Prawo ochrony środowiska, a zatem, jest to ogół elementów przyrodniczych, w tym także przekształconych w wyniku działalności człowieka, a w szczególności powierzchnia ziemi, kopaliny, wody, powietrze, krajobraz, klimat oraz pozostałe elementy różnorodności biologicznej, a także wzajemne oddziaływania pomiędzy tymi elementami, natomiast ochrona środowiska to podjęcie lub zaniechanie działań, umożliwiających zachowanie lub przywrócenie równowagi przyrodniczej, polegające w szczególności na racjonalnym kształtowaniu środowiska

i gospodarowaniu zasobami środowiska zgodnie z zasadą zrównoważonego rozwoju, przeciwdziałaniu zanieczyszczeniom, przywracaniu elementów przyrodniczych do stanu właściwego. Z kolei zrównoważony rozwój to taki rozwój społeczno-gospodarczy, w którym następuje proces integrowania działań politycznych, gospodarczych i społecznych, z zachowaniem równowagi przyrodniczej oraz trwałości podstawowych procesów przyrodniczych, w celu zagwarantowania możliwości zaspokajania podstawowych potrzeb poszczególnych społeczności lub obywateli zarówno współczesnego pokolenia, jak i przyszłych pokoleń (Dz. U. z 2001 r. nr 62, poz. 627 ze zm.). Środowisko jest dobrem wspólnym, należy więc chronić je również z myślą o przyszłych generacjach.

Prawo do czystego środowiska

Aby rozważyć czym jest prawo (czy też zespół praw) do czystego środowiska, należy rozpocząć od tego czym w ogóle są prawa człowieka. Za źródło praw i wolności uznawana jest godność człowieka. Pogląd ten wywodzi się z koncepcji praw podmiotowych szkoły prawa natury, która rozwinęła się w XVII wieku. Według tej idei prawa przyrodzone człowieka wynikają z właściwości natury ludzkiej (Karski 2006). Artykuł pierwszy *Powszechnej Deklaracji Praw Człowieka* uchwalonej 10 grudnia 1948 roku mówi, że wszyscy ludzie rodzą się wolni i równi pod względem swej godności i swych praw, zaś artykuł drugi: każdy człowiek posiada wszystkie prawa i wolności (...) bez względu na jakiegokolwiek różnicę rasy, koloru, płci, języka, wyznania, poglądów politycznych i innych, narodowości, pochodzenia społecznego, majątku, urodzenia lub jakiegokolwiek innego stanu (*Powszechna Deklaracja Praw Człowieka* 1948). Jest to zjawisko złożone, obejmujące swoisty katalog instrumentów do samospełnienia się człowieka (Jasudowicz 2010). Michael Freeman uważa, że prawa człowieka są prawami o wyjątkowym znaczeniu, chroniącymi wartości moralne i podstawowe ludzkie dobra (Freeman 2007). Według Amnesty International to podstawowe normy przysługujące każdemu, wynikające z samego faktu bycia człowiekiem (<http://amnesty.org.pl> 2016). Prawa te są takie same bez względu na rasę, płeć, orientację seksualną, wyznanie czy pochodzenie etniczne, społeczne i narodowe, ponadto mają charakter powszechny, istnieją niezależnie od woli władzy czy norm prawnych, nie można ich zbyć. Są nienaruszalne i niepodzielne. W latach siedemdziesiątych XX wieku Karel Vasak – ówczesny dyrektor Instytutu Praw Człowieka w Strasburgu, przedstawił swoją propozycję podziału praw człowieka na trzy generacje (<https://www.academia.edu> 2016).

Oczywiście istnieją spory w doktrynie i część naukowców oraz prawników rozszerza ów katalog do czterech generacji (prawo mniejszości narodowych), jednak przyjmuje się, że ich oś stanowią: I generacja – prawa cywilne i polityczne: prawo do życia, prawo do udziału w wyborach, wolność od tortur; II generacja to prawa społeczno-gospodarczo-kulturalne, na przykład prawo do pracy, wynagrodzenia i rozrywki; III generacja – dotycząca zbiorowości: prawo do demokracji, pokoju i kwestia poruszana w niniejszym artykule, czyli prawo do zdrowego środowiska. Można przyjąć, że na prawo do środowiska składa się otwarty katalog praw takich jak: prawo do korzystania z wartości środowiska w celach nie mających charakteru gospodarczego, prawo do informacji o środowisku, prawo do uczestniczenia w podejmowaniu decyzji o środowisku, prawo do życia w środowisku zapewniającym zdrowie fizyczne i psychiczne (Karski 2006).

Realizacja praw człowieka do czystego środowiska

Metody i narzędzia międzynarodowe

Proces kształtowania się świadomości w zakresie odpowiedzialności biznesu, a przede wszystkim w kwestii ochrony środowiska, rozpoczął się w połowie XX wieku, między innymi przez działalność Organizacji Narodów Zjednoczonych. To dzięki konferencjom ONZ określono w Sztokholmie w 1972 roku prawa człowieka do zdrowego środowiska, gdzie zawarto: „Człowiek ma podstawowe prawo do wolności, równości i odpowiednich warunków życia w środowisku takim, które pozwalałoby na przyzwoite życie w dobrobycie. Człowiek ponosi poważną odpowiedzialność za ochronę i poprawę środowiska naturalnego dla obecnych i przyszłych pokoleń” (Deklaracja Sztokholmska 1972: 1). W 1983 roku powołano Komisję ds. Środowiska i Rozwoju, która w 1987 roku ogłosiła raport *Nasza Wspólna Przyszłość*, gdzie po raz pierwszy wskazano zrównoważony rozwój jako drogę do harmonijnego rozwoju społeczeństw oraz następnych pokoleń (<http://www.un.org> 2016). W 1991 roku z inicjatywy Międzynarodowej Izby Handlowej powstała *Karta Biznesu na Rzecz Zrównoważonego Rozwoju*, która określała zasady tworzenia systemów zarządzania środowiskowego w przedsiębiorstwach (<http://www.ios.edu.pl> 2016). Kolejne lata przyniosły swoistą rewolucję w zakresie odpowiedzialności za środowisko, bowiem w roku 1992 w Rio de Janeiro odbył się Szczyt Ziemi pod hasłem *Środowisko i Rozwój*, na którym przyjęto istotne dokumenty o charakterze deklaratywnym: *Deklarację z Rio* na

temat Środowiska i Rozwoju, *Agendę 21* (Globalny program działań), *Deklarację o lasach* oraz dwie umowy globalne: *Konwencję o różnorodności biologicznej* i *Konwencję ramową w sprawie zmian klimatu* (<http://www.biol.uni.wroc.pl> 2016). Unia Europejska (wcześniej Wspólnota Europejska) od 1973 roku tworzy wieloletnie programy działań w ochronie środowiska. *Pierwszy Program Działań* obejmował lata 1973-1975, w którym sformułowano podstawowe zasady polityki ochrony środowiska, jak środki ostrożności i prewencji, odpowiedzialność za spowodowanie zanieczyszczeń (<http://archiwum.ekoportal.gov.pl> 2016). Programy *Drugi* i *Trzeci* dotyczyły lat 1976-1981 i 1982-1986, rozszerzono w nich wcześniejsze regulacje (<http://archiwum.ekoportal.gov.pl> 2016). *Czwarty Program* z lat 1987-1992 okazał się przełomowy dla unijnej polityki środowiskowej, ponieważ do Traktatu EWG wprowadzono nowy tytuł: *Środowisko naturalne*, w którym zawarto zasady ostrożności, prewencji, obowiązku naprawy szkód wyrządzonych środowisku, odpowiedzialności sprawcy za wyrządzone szkody, subsydiarności, ale przede wszystkim integracji polityki środowiskowej z innymi politykami WE, co oznaczało, że środowisko powinno być brane pod uwagę w każdej innej działalności, a większy nacisk położono na zapobieganie zanieczyszczeniom niż ich likwidację, w myśl zasady „lepiej zapobiegać niż leczyć” (<http://archiwum.ekoportal.gov.pl> 2016). W 1993 roku Unia Europejska tworzy *Piąty program działań w dziedzinie ochrony środowiska*, gdzie przekonuje, że przedsięwzięcia są nie tylko główną przyczyną problemów środowiskowych, ale muszą też uczestniczyć w ich rozwiązywaniu (Rok 2004). Program ten został przedłużony do roku 2000. *Szósty Program* na lata 2001-2010 zatytułowany *Środowisko 2010: Nasza przyszłość zależy od naszego wyboru* porusza tematykę zmian klimatycznych takich jak: ochrona przyrody i bioróżnorodności, dbałość o wpływ środowiska na zdrowie, oszczędne wykorzystywanie zasobów naturalnych oraz rozsądną gospodarkę odpadami i miał stanowić kompleksową strategię UE na rzecz zrównoważonego rozwoju (<http://archiwum.ekoportal.gov.pl> 2016). Aktualny program został opracowany do roku 2020 i obejmuje następujące cele priorytetowe: ochrona, zachowanie i poprawa kapitału naturalnego UE; przekształcenie UE w zasobooszczędną, zieloną i konkurencyjną gospodarkę niskoemisyjną; ochrona obywateli UE przed związanymi ze środowiskiem problemami i zagrożeniami dla ich zdrowia i dobrostanu; maksymalizacja korzyści płynących z prawodawstwa UE w zakresie środowiska poprzez lepsze wdrażanie tego prawodawstwa; doskonalenie wiedzy i bazy dowodowej unijnej polityki w zakresie środowiska; zabezpieczenie inwestycji na rzecz polityki w zakresie środowiska i klimatu oraz uwzględnienie kosztów ekologicznych wszelkich rodzajów działalności społecznej;

lepsze uwzględnianie problematyki środowiska i większa spójność polityki; wspieranie zrównoważonego charakteru miast UE; zwiększanie efektywności UE w podejmowaniu międzynarodowych wyzwań związanych ze środowiskiem i klimatem (<http://ec.europa.eu> 2016). Program ten jest ściśle powiązany z dokumentem *Europa 2020. Strategia na rzecz inteligentnego i zrównoważonego rozwoju sprzyjającego włączeniu społecznemu*, który obejmuje trzy powiązane ze sobą priorytety: rozwój inteligentny – rozwój gospodarki oparty na wiedzy i innowacji; rozwój zrównoważony – wspieranie gospodarki efektywniej korzystającej z zasobów, bardziej przyjaznej środowisku i bardziej konkurencyjnej; rozwój sprzyjający włączeniu społecznemu – wspieranie gospodarki o wysokim poziomie zatrudnienia, zapewniającej spójność społeczną i terytorialną (<http://ec.europa.eu> 2016). W kwestii środowiska dokument ten określa cel dla wszystkich państw członkowskich „20/20/20”, co oznacza: do 2020 roku zmniejszenie emisji gazów cieplarnianych o 20% w porównaniu z rokiem 1990, zwiększenie efektywności energetycznej o 20%, udział energetyki odnawialnej w wysokości 20% (<http://ksow.pl> 2016). Wszystkie wyżej wymienione dokumenty mają jedynie charakter zaleceń oraz są wyznacznikiem kierunku polityki środowiskowej UE.

W 1999 roku podczas Światowego Forum Ekonomicznego w Davos została powołana przez Sekretarza Generalnego ONZ Kofiego Annana inicjatywa Global Compact (Walkowiak, Krukowski 2009). Stanowi ona sieć firm, które dobrowolnie podjęły się przestrzegać następujących, ustalonych zasad i praw, między innymi: praw człowieka (popieranie i przestrzeganie praw człowieka przyjętych przez społeczność międzynarodową, eliminacja przejawów naruszania praw), standardów pracy (wolność zrzeszania się, eliminacja wszelkich form pracy przymusowej, zniesienia pracy dzieci, przeciwdziałaniu dyskryminacji w sferze zatrudnienia), przeciwdziałaniu korupcji, zaś w kwestii ochrony środowiska firmy powinny wspierać zapobiegawcze podejście do problemów środowiska naturalnego, podejmować działania propagujące większą odpowiedzialność środowiskową oraz wspierać rozwój i upowszechnienie technologii przyjaznych środowisku (<http://ungc.org.pl> 2016). Inicjatywa ta znalazła wsparcie w agendach ONZ oraz uzyskała globalny zasięg, ponieważ przystąpiło do niej kilka tysięcy instytucji i firm, ponad 120 państw, utworzono sześćdziesiąt sieci narodowych na całym świecie. Organizacja przystępująca do Global Compact zobowiązuje się do wprowadzenia zmian tak, aby ustalone zasady stały się częścią systemu zarządzania i strategii. Ponadto wymaga się od podmiotów publikacji rocznych raportów oraz publicznego promowania i popierania Global Compact.

Rok 2002 to Szczyt Ziemi w Johannesburgu, w czasie którego została przyjęta *Deklaracja na rzecz Zrównoważonego Rozwoju*, a państwa ją tworzące przyjęły na siebie zbiorową odpowiedzialność za wdrożenie zrównoważonego rozwoju na szczeblu lokalnym, regionalnym, globalnym oraz za ochronę środowiska (Rok 2004). Od 1995 roku, jako pokłosie Szczytu Ziemi z 1992 roku, odbywają się spotkania przedstawicieli ponad 190 państw, którzy negocjują działania na rzecz polityki klimatycznej – tak zwana COP (ang. *Conference of Parties*). To najważniejszy organ Ramowej Konwencji Narodów Zjednoczonych w sprawie Zmian Klimatu. W umowie międzynarodowej określa się ograniczenie emisji gazów cieplarnianych, odpowiedzialnych za globalne ocieplenie (<http://www.zmiany klimatu.pl> 2016). Najistotniejszym narzędziem tego porozumienia jest Protokół z Kioto, przyjęty 11 grudnia 1997 roku, który zajmuje się emisjami gazów cieplarnianych (dwutlenek węgla, metan, tlenek azotu, fluorowęglowodory, perfluorowęglowodory, sześćfluorek siarki). Dokument stanowi postęp w zakresie walki z globalnym ociepleniem, ponieważ zawiera cele wiążące i ilościowe, związane z ograniczeniem i redukcją emisji gazów cieplarnianych (<http://eur-lex.europa.eu/legal> 2016). Ratyfikacji Protokołu odmówiły między innymi Stany Zjednoczone. Najnowszym dokumentem w sprawie klimatu jest podpisane (w tym przez Polskę) w czasie Szczytu Klimatycznego COP21 w Paryżu w 2015 roku porozumienie dotyczące następujących kwestii: utrzymania wzrostu globalnych, średnich temperatur na poziomie poniżej 2°C i kontynuowanie wysiłków na rzecz ograniczenia wzrostu temperatur do 1,5°C, redukcji emisji w latach 2020-2030, ponadto zapisano ograniczenie ocieplenia klimatu 2,7-3,5°C do końca stulecia, przegląd realizacji zobowiązań co pięć lat, mechanizm kompensacji szkód w krajach narażonych na katastrofy przyrodnicze wywołane zmianą klimatu oraz od 2020 roku finansowe wsparcie realizacji inwestycji na rzecz klimatu krajów rozwijających się (<http://nauka-oklimacie.pl> 2016). Porozumienie jest ważnym krokiem w problematyce ochrony klimatu, a tym samym prawa człowieka do czystego i zdrowego środowiska, jednak sceptycy uważają, że zakładane cele są zbyt optymistyczne, a zmian w kwestii globalnego ocieplenia nie ma szans cofnąć ani zatrzymać.

Zarządzanie środowiskowe

Norma ISO 14001 to certyfikowany standard, wspierający w organizacjach stosowanie zasad CSR. Standard ISO 14001 definiuje system zarządzania środowiskowego, jest certyfikowany i wprowadzany na zasadzie dobrowolności, ma na celu osiągnięcie poprawy i zmniejszenie niekorzyst-

nych oddziaływań na środowisko. Uzyskanie certyfikatu następuje po przeprowadzeniu audytu zewnętrznego i podlega cyklicznemu potwierdzaniu.

Norma ISO 14001 oparta jest na następujących zasadach (Urbaniak 2004):

- organizacja, która zobowiązała się wdrożyć system zarządzania środowiskowego powinna zdefiniować swoją politykę środowiskową;
- organizacja powinna sformułować plan realizacji swojej polityki środowiskowej, w tym: identyfikację aspektów środowiskowych i ocenę oddziaływania na środowisko, identyfikację wymogów prawnych, określić cele, program zarządzania środowiskowego i zadania;
- organizacja powinna mierzyć, monitorować i oceniać swoje zachowania środowiskowe, w tym też zgodność systemu ISO 14001;
- organizacja powinna stale poddawać weryfikacji i udoskonalać swój system, mając na celu poprawę swojego całego zachowania środowiskowego, w tym prowadzić: przeglądy systemu, działania korygujące i zapobiegawcze, ciągłe doskonalenie.

Kolejny system wart przywołania, to certyfikowany instrument, potwierdzający w organizacjach doskonalenie efektywności ekologicznej. Jest dobrowolnym programem dla przedsiębiorstw skłonnych oceniać i poprawiać oddziaływanie środowiskowe (Urbaniak 2004). Organizacje zarejestrowane w EMAS (ang. *Eco Management Auditing Scheme*) działają zgodnie z systemem zarządzania ISO 14001 oraz systematycznie publikują deklaracje środowiskowe (Wal-kowiak 2009). Zgodnie z założeniami tego systemu organizacje zainteresowane członkostwem powinny przygotować deklarację środowiskową i poddać się weryfikacji niezależnym audytorom, którzy potwierdzają prawdziwość i aktualność danych. Po pozytywnej weryfikacji i wpisie do Rejestru organizacja musi poddawać się corocznemu audytom sprawdzającym. Zarządzanie środowiskowe w oparciu o wymagania EMAS przynosi wiele widocznych korzyści, nie tylko zakładom przemysłowym (które niewątpliwie ograniczają zużycie materiałów, energii elektrycznej czy gazu, wody, a także prowadzą racjonalną gospodarkę odpadami, między innymi poprzez ich zagospodarowanie), lecz także pozostałym organizacjom, które mogą dzięki temu systemowi poczynić znaczne oszczędności (Urbaniak 2004). Rozporządzenie EMAS wykracza poza wymagania określone w normie ISO 14001, bowiem dodatkowo wprowadza wymóg dotyczący upowszechniania wiedzy o osiągnięciach oraz o rezultatach weryfikowania systemu (Urbaniak 2004).

Instrumenty prawne

Odpowiedzialność za środowisko to nie tylko uzyskiwanie certyfikatów czy współpraca z interesariuszami, to przede wszystkim respektowanie przyjętych rozwiązań prawnych. Dla celów niniejszych rozważań nastąpi przegląd części regulacji na szczeblu Unii Europejskiej, które w zakresie ochrony środowiska są dosyć szczegółowe i restrykcyjne. Regulacje te wiążą wszystkie państwa członkowskie. W najważniejszym dokumencie unijnym – *Traktacie o Unii Europejskiej* i *Traktacie o Funkcjonowaniu Unii Europejskiej* określono politykę środowiskową, która ma przyczynić się do takich celów jak: zachowanie, ochrona i poprawa jakości środowiska, ochrona zdrowia ludzkiego, ostrożnego i racjonalnego wykorzystywania zasobów naturalnych, promowania na płaszczyźnie międzynarodowej środków zmierzających do rozwiązania regionalnych lub światowych problemów w dziedzinie środowiska, w szczególności zwalczania zmian klimatu. Ponadto przy tworzeniu polityki środowiskowej, UE uwzględnia dostępne dane naukowo-techniczne, warunki środowiska w różnych regionach Unii, potencjalne korzyści i koszty, które mogą wynikać z działania lub zaniechania działania, gospodarczy i społeczny rozwój Unii jako całości i zrównoważony rozwój jej regionów (*Traktaty wersja skonsolidowana* 2010). Istnieje także szereg innych instrumentów prawnych, w których kładzie się nacisk na ochronę środowiska, między innymi wspomniane wcześniej strategie, rozporządzenia i przede wszystkim dyrektywy. Podstawowa unijna dewiza środowiskowa brzmi „zanieczyszczający płaci” i wyrażona jest w dyrektywie 2004/35/WE (Dz. Urz. UE z 2004 r. L143 poz. 56 ze zm.). W myśl tegoż dokumentu „podmiot gospodarczy wyrządzający przez swoją działalność szkody w środowisku naturalnym lub powodujący bezpośrednio zagrożenie wystąpieniem takich szkód pozostaje finansowo za nie odpowiedzialny, w celu nakłonienia podmiotów gospodarczych do przyjęcia środków i opracowywania praktyk minimalizujących ryzyko wystąpienia szkód środowisku naturalnemu oraz ograniczenia w ten sposób możliwości poniesienia finansowej odpowiedzialności za nie”. Dyrektywa wyraźnie kładzie nacisk na te jednostki, które wykazują winę lub zaniedbania w kwestii zanieczyszczenia środowiska, bowiem „pomiędzy szkodą i zidentyfikowanym zanieczyszczającym powinien być ustalony związek przyczynowy”. Zgodnie z artykułem 6 niniejszej dyrektywy podmiot gospodarczy jest zobligowany niezwłocznie powiadomić właściwe władze o zaistniałym zdarzeniu. Jest również zobowiązany skontrolować, ograniczyć, usunąć lub odpowiednio opanować zanieczyszczenia oraz szkodliwe substancje, zredukować wszelkie szkody i ewentualnie zapobiec dalszym degradacjom. Dzięki zapisom dy-

rektywy władze otrzymują szereg uprawnień umożliwiających podjęcie kroków w celu skontrolowania przedsiębiorstwa, w zakresie wszczętych przezeń działań zmierzających do zniwelowania powstałych szkód środowiskowych. Jednostka gospodarcza winna podjąć środki zaradcze, wykorzystując te najbardziej odpowiednie, w celu gwarancji zaradzenia szkodom wyrządzonym w środowisku. Środki te powinny wykorzystywać najlepsze dostępne technologie według następujących kryteriów, między innymi: wpływ na bezpieczeństwo i zdrowie publiczne, koszty wprowadzenia, prawdopodobieństwo skuteczności danej opcji, zakres zapobiegania szkodom w przyszłości oraz uniknięcia dodatkowych strat, czas potrzebny na przywrócenie środowiska do właściwego stanu. Warto przytoczyć tu inne dyrektywy, które obligują do odpowiedzialności za interesariusza, jakim jest niewątpliwie środowisko, a tym samym do respektowania praw człowieka. Dyrektywa 2014/52/UE w sprawie oceny wpływu wywieranego przez niektóre przedsięwzięcia publiczne i prywatne na środowisko (Dz. Urz. UE z 2014 r. L124/1). To instrument prawny gwarantujący, że jednostka podejmująca decyzję, będzie dysponowała kompleksową analizą skutków danego przedsięwzięcia na środowisko (Kenig-Witkowska 2012). Ocena oddziaływania na środowisko jest procedurą, która obejmuje przygotowanie raportu o oddziaływaniu na środowisko, przeprowadzeniu konsultacji społecznych, analizę przez organ właściwy informacji zawartych w raporcie oraz konkluzję organu na temat wpływu na środowisko. Z treści dokumentu wynika, że ocena oddziaływania na środowisko może być zintegrowana z istniejącymi procedurami udzielania zezwolenia na inwestycję. Ocena oddziaływania na środowisko to instrument osądzający bezpośredni i pośredni wpływ działalności na ludność i zdrowie ludzkie, różnorodność biologiczną, grunty, gleby, wody, powietrze i klimat, dobra materialne, dziedzictwo kulturowe. Ważnym punktem niniejszej dyrektywy jest to, że podmiot składający raport jest zobligowany do zapewnienia, że dołożył należytej staranności przy jego przygotowaniu i tworzyli go kompetentni eksperci, o czym mówi artykuł 5, natomiast organy państw członkowskich podejmują niezbędne środki w celu udostępniania wszelkich informacji społecznościom lokalnym i regionalnym na temat oddziaływania przedsięwzięcia na środowisko, o czym stanowi artykuł 6, a co istotne, opinia społeczności ma wpływ na wydanie pozwolenia na dane przedsięwzięcie. Z wyżej wymienionymi dokumentami ściśle powiązana jest Dyrektywa 92/43/EWG w sprawie ochrony siedlisk przyrodniczych oraz dzikiej fauny i flory (Dz. U. z 1992 r. L206), która tworzy europejską sieć ekologiczną Natura 2000. Zgodnie z artykułem 3 jest to sieć złożona z terenów, na których znajdują się siedliska przyrodnicze i siedliska ga-

tunków we właściwym stanie ochrony w ich naturalnym zasięgu. Obowiązkiem państw jest podjęcie odpowiednich działań, które mają na celu uniknięcie, na specjalnych obszarach ochrony, pogorszenia stanu siedlisk przyrodniczych i siedlisk gatunków. Dlatego w myśl artykułu 6 przedsięwzięcie, które nie jest bezpośrednio związane lub konieczne do zagospodarowania terenu, ale które może na nie w istotny sposób oddziaływać, podlega odpowiedniej ocenie jego skutków dla danego terenu z punktu widzenia jego ochrony. Władze wyrażają zgodę na działalność jedynie po upewnieniu się, że nie wpłynie ono niekorzystnie na obszar Natura 2000, a także, w uzasadnionych przypadkach, po uzyskaniu opinii społeczności. W przypadku nadrzędnego interesu publicznego o charakterze społecznym lub gospodarczym, możliwe jest podjęcie przedsięwzięcia, mimo negatywnych skutków oddziaływania na tereny szczególnie chronione, ale tylko przy podjęciu wszelkich środków kompensujących. Kolejnym istotnym instrumentem prawnym jest Dyrektywa 2008/1/WE dotycząca zintegrowanego zapobiegania zanieczyszczeniom i ich kontroli (Dz. Urz. UE z 2008 r. L24/8). Celem dokumentu jest zapobieganie emisjom do powietrza, środowiska wodnego i gleby z uwzględnieniem gospodarki odpadami, w zamiarze osiągnięcia wysokiego poziomu ochrony środowiska jako całości. Zasada trwałego rozwoju powinna być wspierana przez zintegrowane podejście do ograniczenia zanieczyszczeń. Państwa muszą podjąć działania, w celu zapewnienia, by podmiot prowadzący dane przedsiębiorstwo spełniał ogólne zasady podstawowych zobowiązań, które organy mają uwzględnić przy ustanawianiu warunków udzielania pozwoleń. A zatem zgodnie z artykułem 3 podmiot prowadzący przedsięwzięcie jest zobowiązany podjąć wszystkie właściwe środki zapobiegające zanieczyszczeniu, w szczególności poprzez zastosowanie najlepszych dostępnych technik, aby nie powstawało żadne istotne zanieczyszczenie, by unikano wytwarzania odpadów, prowadzono ich odzysk lub przy braku względów technicznych i ekonomicznych unieszkodliwiano je przy jednoczesnym unikaniu lub ograniczaniu wszelkiego oddziaływania na środowisko, aby efektywnie wykorzystywano energię, podejmowano środki w celu zapobiegania awariom i ograniczania ich konsekwencji, a także w przypadku definitywnego zakończenia działalności, podejmowano środki konieczne do zapobiegania ryzyku zanieczyszczenia oraz przywrócenia zadowalającego stanu miejsca działania. Załącznik IV do wyżej wspomnianego dokumentu szczegółowo precyzuje jakie okoliczności należy uwzględnić przy ustalaniu najlepszych dostępnych technik, a zatem: technologia o niskiej ilości odpadów, wykorzystanie substancji mniej niebezpiecznych, zwiększenie odzysku i recyklingu, wykorzystanie procesów, urządzeń lub metod

działania już wypróbowanych i sprawdzonych, postęp technologiczny i rozwój wiedzy, charakter i wielkość emisji, zużycie i właściwości surowców, potrzeba zapobiegania awariom i minimalizowania skutków dla środowiska, czas potrzebny do wprowadzenia najlepszych dostępnych technik. Faktem jest, że Wspólnota obszernie reguluje kwestię ochrony środowiska, jednak dla tych rozważań przytoczono kilka regulacji w celach czysto poglądowych, jako przykład procedur, na które zarządzający podmiotem gospodarczym powinni zwracać uwagę.

W polskim prawie główne dokumenty dotyczące ochrony środowiska to wspomniana już *Ustawa Prawo ochrony środowiska* (Dz. U. z 2001 r. nr 62, poz. 627 ze zm.) oraz *Ustawa o zapobieganiu szkodom w środowisku i ich naprawie* (Dz. U. z 2007 r. nr 75, poz. 493 ze zm.). Jednak podstawę stanowi *Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej* (dalej Konstytucja lub ustawa zasadnicza) (Dz. U. z 1997 r. nr 78, poz. 483 ze zm.). Artykuł 1 ustawy zasadniczej brzmi: „Rzeczpospolita Polska jest dobrem wspólnym wszystkich obywateli”, a zatem także środowisko jest dobrem wspólnym. Uzupełnieniem tej tezy są kolejne artykuły, szczególnie:

- artykuł 5 „Rzeczpospolita Polska (...) strzeże dziedzictwa narodowego oraz zapewnia ochronę środowiska, kierując się zasadą zrównoważonego rozwoju”;
- artykuł 68 ustęp 4 „Władze publiczne są obowiązane do zwalczania chorób epidemicznych i zapobiegania negatywnym dla zdrowia skutkom degradacji środowiska”;
- artykuł 74 ustęp 1-4 „Władze publiczne prowadzą politykę zapewniającą bezpieczeństwo ekologiczne współczesnemu i przyszłym pokoleniom. Ochrona środowiska jest obowiązkiem władz publicznych. Każdy ma prawo do informacji o stanie środowiska. Władze publiczne wspierają działania obywateli na rzecz ochrony i poprawy stanu środowiska”;
- artykuł 86 „Każdy jest zobowiązany do dbałości o stan środowiska i ponosi odpowiedzialność za spowodowane przez siebie jego pogorszenie”.

W nawiązaniu do artykułu 86 ustawy zasadniczej, o odpowiedzialności za szkody na środowisku i sankcjach karnych szczegółowo mówi *Kodeks Karny* (Dz. U. z 1997 r. nr 88, poz. 553 ze zm.) w rozdziale XXII, choćby w artykule 181 § 1 „Kto powoduje zniszczenie w świecie roślinnym lub zwierzęcym w znacznych rozmiarach, podlega karze pozbawienia wolności od 3 miesięcy do lat 5”. Takiej samej karze podlega ten, kto zgodnie z artykułem 182 § 1 „zanieczyszcza wodę, powietrze lub powierzchnię ziemi substancją albo promieniowaniem jonizującym

w takiej ilości lub w takiej postaci, że może to grozić życiu lub zdrowiu człowieka lub spowodować istotne obniżenie jakości wody, powietrza lub powierzchni ziemi lub zniszczenie w świecie roślinnym lub zwierzęcym w znacznych rozmiarach”. Kodeks Karny szczegółowo reguluje również kwestie niedozwolonego postępowania z odpadami, materiałami promieniotwórczymi, zniszczeń w znacznych rozmiarach, braku urządzeń ochronnych i utrzymywania ich w nienależnym stanie, zniszczenia wartości przyrodniczej i samowoli budowlanej.

Przyjrzyjmy się jednak bliżej dwóm wyżej wymienionym ustawom. Prawo ochrony środowiska w artykule 6 ustęp 1 „Kto podejmuje działalność mogącą negatywnie oddziaływać na środowisko, jest obowiązany do zapobiegania temu oddziaływaniu” i ustęp 2 „Kto podejmuje działalność, której negatywne oddziaływanie na środowisko nie jest jeszcze w pełni rozpoznane, jest obowiązany, kierując się przezornością, podjąć wszelkie możliwe środki zapobiegawcze” i artykuł 7 ustęp 1 „Kto powoduje zanieczyszczenia środowiska, ponosi koszty usunięcia skutków tego zanieczyszczenia” oraz ustęp 2 „Kto może spowodować zanieczyszczenie środowiska, ponosi koszty zapobiegania temu zanieczyszczeniu”. Widać tu zatem wyraźną implementację zasady „zanieczyszczający płaci”, wyrażonej w dyrektywie unijnej 2004/35/WE. Artykuł 8 z kolei jest wyrazem konstytucyjnej zasady zrównoważonego rozwoju: „Polityki, strategii, plany lub programy dotyczące w szczególności przemysłu, energetyki, transportu, telekomunikacji, gospodarki wodnej, gospodarki odpadami, gospodarki przestrzennej, leśnictwa, rolnictwa, rybołówstwa, turystyki i wykorzystywania terenu powinny uwzględniać zasady ochrony środowiska i zrównoważonego rozwoju”. A zatem każda inicjatywa podjęta przez człowieka musi być zgodna z wytycznymi aktów prawnych i uwzględniać ochronę środowiska w swojej działalności. Cały dział VII przytoczonej ustawy poświęcony jest wszelkim przedsięwzięciom, które mogą mieć realny wpływ na środowisko, na przykład artykuł 74 ustęp 1 „W trakcie przygotowywania i realizacji inwestycji należy zapewnić oszczędne korzystanie z terenu” i artykuł 75 ustęp 1 „W trakcie prac budowlanych inwestor realizujący przedsięwzięcie jest obowiązany uwzględnić ochronę środowiska na obszarze prowadzenia prac, a w szczególności ochronę gleby, zieleni, naturalnego ukształtowania terenu i stosunków wodnych”. Istotnym zapisem jest również artykuł 201 ustęp 1-3 „Pozwolenia zintegrowanego wymaga prowadzenie instalacji, której funkcjonowanie, ze względu na rodzaj i skalę prowadzonej w niej działalności, może powodować znaczne zanieczyszczenie poszczególnych elementów przyrodniczych albo środowiska jako całości, z wyłączeniem instalacji lub ich części stosowanych wyłącznie

do badania, rozwoju lub testowania nowych produktów lub procesów technologicznych. Minister właściwy do spraw środowiska określi, w drodze rozporządzenia, rodzaje instalacji, które mogą powodować znaczne zanieczyszczenie poszczególnych elementów przyrodniczych albo środowiska jako całości. W rozporządzeniu, o którym mowa w ustępie 2, minister właściwy do spraw środowiska uwzględni rodzaj i skalę działalności prowadzonej w instalacjach” i dalej artykuł 204 ustęp 1 „Instalacje wymagające pozwolenia zintegrowanego spełniają wymagania ochrony środowiska wynikające z najlepszych dostępnych technik, a w szczególności nie mogą powodować przekroczenia granicznych wielkości emisyjnych”, a zatem wyraźnie norma ta nawiązuje do przepisów dyrektywy unijnej 2008/1/WE, czego szczegółowym rozwinięciem jest artykuł 207 niniejszej ustawy, który określa, jakie najlepsze dostępne techniki powinny spełniać wymagania. Wymieniane są:

1. „Rachunek kosztów i korzyści;
2. Czas niezbędny do wdrożenia najlepszych dostępnych technik dla danego rodzaju instalacji;
3. Zapobieganie zagrożeniom dla środowiska powodowanym przez emisje lub ich ograniczanie do minimum;
4. Podjęcie środków zapobiegających poważnym awariom przemysłowym lub zmniejszających do minimum powodowane przez nie zagrożenia dla środowiska;
5. Termin oddania instalacji do eksploatacji;
6. Dokumenty referencyjne BAT oraz konkluzje BAT, o ile zostały opublikowane w Dzienniku Urzędowym Unii Europejskiej”.

Na koniec warto przytoczyć jeszcze ustawę dotyczącą zapobiegania szkodom w środowisku i ich naprawie (Dz. U. z 2007 r. nr 75, poz. 493 ze zm.). Zgodnie z zapisami artykułu 9, w przypadku wystąpienia bezpośredniego zagrożenia szkodą w środowisku, podmiot korzystający ze środowiska jest obowiązany niezwłocznie podjąć działania zapobiegawcze oraz jest obowiązany do podjęcia działań w celu ograniczenia szkody w środowisku, zapobieżenia kolejnym szkodom i negatywnym skutkom dla zdrowia ludzi lub dalszemu osłabieniu funkcji elementów przyrodniczych, w tym natychmiastowego opanowania, powstrzymania, usunięcia lub ograniczenia w inny sposób zanieczyszczenia lub innych szkodliwych czynników, a także podjęcia działań naprawczych. I zgodnie z artykułem 13 podmiot uzgadnia warunki przeprowadzenia działań naprawczych z organem ochrony środowiska, a dotyczyć ma to obszaru wymagającego podjęcia działań naprawczych, funkcji pełnionych przez obszar wymagający działań, początkowego i aktualnego stanu śro-

dowiska na danym terenie, planowanego zakresu i sposobu przeprowadzenia działań naprawczych oraz planowanego terminu ich wszczęcia i zakończenia.

Podsumowanie

Jak wynika z powyższych rozważań, przedsiębiorstwa otrzymały szeroki wachlarz narzędzi, metod i instrumentów prawnych do etycznego prowadzenia biznesu. Społeczna odpowiedzialność, jako strategia zarządzania, chroni prawa człowieka głównie w zakresie praw pracowniczych, jednak działając na rzecz otoczenia, wspiera jednocześnie prawo do czystego środowiska. Zatem odpowiedzialny biznes i prawa człowieka do środowiska to idee ściśle skorelowane. Każdy ma prawo do życia w czystym środowisku i tym samym ma obowiązek dbać o nie, ponieważ jest dobrem wspólnym, a czyste środowisko to zdrowe społeczeństwo.

Bibliografia

1. Deklaracja Sztokholmska z dnia 14 czerwca 1972 roku.
2. Dyrektywa Parlamentu Europejskiego i Rady 2004/35/WE w sprawie odpowiedzialności za środowisko w odniesieniu do zapobiegania i zaradzania szkodom wyrządzonym środowisku naturalnemu z dnia 21 kwietnia 2004 roku (Dz. Urz. UE z 2004 r. L143 poz. 56 ze zm.).
3. Dyrektywa Parlamentu Europejskiego i Rady 2008/1/WE dotycząca zintegrowanego zapobiegania zanieczyszczeniom i ich kontroli z dnia 15 stycznia 2008 roku (Dz. Urz. UE z 2008 r. L24/8).
4. Dyrektywa Parlamentu Europejskiego i Rady 2014/52/UE zmieniająca dyrektywę 2011/52/UE w sprawie oceny wpływu wywieranego przez niektóre przedsięwzięcia publiczne i prywatne na środowisko z dnia 16 kwietnia 2014 roku (Dz. Urz. UE z 2014 r. L124/).
5. Dyrektywa Rady 92/43/EWG w sprawie ochrony siedlisk przyrodniczych oraz dzikiej fauny i flory z dnia 21 maja 1992 roku (Dz. U. z 1992 r. L206/7).
6. Freeman M., (2007) *Prawa człowieka*, Warszawa: Wydawnictwo Sic!
7. <http://amnesty.org.pl/index.php?id=85> [28.04.2016].
8. http://archiwum.ekoportel.gov.pl/prawo_dokumenty_strategiczne/PolitykaOchronySrodowiskaUE/GenezaPolitykiOchronySrodUE.html [28.04.2016].
9. <http://ec.europa.eu/environment/pubs/pdf/factsheets/7eap/pl.pdf> [28.04.2016].
10. http://ec.europa.eu/eu2020/pdf/1_PL_ACT_part1_v1.pdf [28.04.2016].
11. <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/PL/TXT/HTML/?uri=URISERV:l28060&from=PL> [01.05.2016].
12. (<http://ksow.pl/wpr-po-2013-roku/uwagi-i-opinie/siodmy-unijny-program-dzialan-w-zakresie-srodowiska-naturalnego.html>) [28.04.2016].
13. <http://naukaoklimacie.pl/aktualnosci/porozumienie-klimatyczne-w-paryżu-124> [01.05.2016].
14. <http://ungc.org.pl/o-nas/obszary-dzialan/> [29.04.2016].
15. https://www.academia.edu/14698012r%C3%B3wnowa%C5%BCony_rozw%C3%B3j_a_prawa_cz%C5%82owieka [02.05.2016].
16. <http://www.biol.uni.wroc.pl/biol2003/OCHS/Szczyt.htm> [28.04.2016].
17. http://www.ios.edu.pl/pol/wydawnictwa/1_rozd30.pdf [02.05.2016].
18. <http://www.un.org/documents/ga/res/42/ares42-187.htm> [28.04.2016].

19. <http://www.zmiany klimatu.pl/cat,218,Historia-konferencji-klimatycznych.html> [29.04.2016].
20. Jasudowicz T., (2010) *Zagadnienia wstępne* [w:] Gronowska B., Jasudowicz T., Balcerzak M., Lubiszewski M., Mizerski R., Prawa człowieka i ich ochrona, Toruń: TNOiK.
21. Karski L., (2006) *Prawa człowieka i środowisko*, „Studia Ecologiae et Bioethicae”, nr 4.
22. Kenig-Witkowska M.M., (2012) *Prawo środowiska Unii Europejskiej*, Warszawa: Lex a Wolters Kluwer business.
23. Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 2 kwietnia 1997 roku (Dz. U. z 1997 r. nr 78, poz. 483 ze zm.).
24. Powszechna Deklaracja Praw Człowieka z dnia 10 grudnia 1948 roku.
25. Rok B., (2004) *Odpowiedzialny biznes w nieodpowiedzialnym świecie*, Warszawa: Akademia Rozwoju Filantropii w Polsce Forum Odpowiedzialnego Biznesu.
26. Rok B., Kuraszko I., Panek-Owsiańska M., Wieciech L., Brzozowski A., (2007) *Społeczna Odpowiedzialność Biznesu w Polsce. Wstępna analiza*, Warszawa: Program Narodów Zjednoczonych ds. Rozwoju w Polsce.
27. *Traktaty* wersja skonsolidowana, (2010) Luksemburg.
28. Urbaniak M., (2004) *Zarządzanie Jakością. Teoria i praktyka*, Warszawa: Difin.
29. Ustawa Kodeks Karny z dnia 6 czerwca 1997 roku (Dz. U. z 1997 r. nr 88, poz. 553 ze zm.).
30. Ustawa Prawo ochrony środowiska z dnia 27 kwietnia 2001 roku (Dz. U. z 2001 r. nr 62, poz. 627 ze zm.).
31. Ustawa o zapobieganiu szkodom w środowisku i ich naprawie z dnia 13 kwietnia 2007 roku (Dz. U. z 2007 r. nr 75, poz. 493 ze zm.).
32. Walkowiak R., Krukowski K., (2009) *Społeczna odpowiedzialność organizacji (od odpowiedzialności do elastycznych form pracy)*, Olsztyn: Fundacja „Wspieranie i Promocja Przedsiębiorczości na Warmii i Mazurach”.

